

**200 de ani de la primul recensământ
al Basarabiei țariste din 1817
200 years since the first census of
tsarist Bessarabia in 1817**

**Yurie Ilașcu, doctor în pedagogie,
conferențiar universitar, Catedra de
științe ale educației,
Facultatea de Științe ale Educației și
Informatică, UPS „Ion Creangă”,
Chișinău, Moldova**

Rezumat

Articolul se referă la aniversarea de 200 de ani de la primul recensământ al Basarabiei, efectuat la comanda autorităților de ocupație țaristă. Pe lângă semnificația aniversară, datele statistice pot servi pentru investigații de perspectivă, în cercetări istorice, geografice și lingvistice, dar mai ales pentru studierea concretă a istoriei localităților din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: datele recensământului Țării Moldovei de la 1772-1774, datele recensământului din 1817, numărul mazârilor, numărul ruptașilor, ocolul Turii.

Abstract

This year (2017) marks the 200th anniversary of the first census of Bessarabia carried out under the command of the Tsarist occupation authorities. Besides the

anniversary significance, the statistical data can serve for prospective investigations, in historical, geographic and linguistic researches, but especially for the concrete study of the history of localities in the Republic of Moldova.

Keywords: Bessarabia carried; prospective investigations; history of localities in the Republic of Moldova.

Anul acesta (2017) se împlinesc 200 de ani de la primul recensământ al Basarabiei, efectuat la comanda autorităților de ocupație țaristă. Pe lângă semnificație aniversară, datele statistice pot servi pentru investigații de perspectivă, în cercetări istorice, geografice și lingvistice, dar mai ales pentru studierea concretă a istoriei localităților din Republica Moldova. Acest lucru este deosebit de important, dacă se vor considera drept punct de pornire datele recensământului Țării Moldovei de la 1772-1774, care a mai inclus și o primă cartografiere a ei. Aceste date, analizate în sistem, sunt de o mare valoare investigațională, dar, din păcate, puțini cercetători fac referințe la ele. Într-o recentă cercetare a autorului despre localitatea Toqsobeni, aceste două surse au fost decisive în determinarea originii tătare a localității. Este vorba de faptul că toponimicul *Toqsobeni* provine de la etnonimul *Toqsoba* și nu de la așa-numita pseudo-legendă care explica originea denumirii satului de la sintagma *toaca ciobanilor*.

Astfel, printr-o directivă cu nr. 676 a guvernatorului A.N. Bahmetiev, datată cu 26 iulie 1816, se cerea într-o formă imperativă organizarea acestui recensământ, în toate cele opt ținuturi ce urmau să devină Basarabia, ruptă de la Țara Moldovei. Directiva prevedea implicarea nemijlocită a noilor ispravnici și revizori proaspăt numiți, din fiecare ținut, ce urmau să se ocupe de buna desfășurare a recensământului pentru toate categoriile populației și etniile conlocuitoare. Pentru obiectivitate, voi preciza că, de fapt, scopul recensământului era premergător așa-numitei solemnități de depunere a jurământului de credință noilor autorități țariste de către noua administrație locală, laică și clericală. În scrisoare, se mai menționa că datele colectate trebuie să fie perfectate în două exemplare, unul urmând a fi prezentat Departamentului Administrativ al conducerii guberniale, iar cel de-al II-lea exemplar trebuia să rămână în posesia clericilor locali.

La 31 iulie 1816, această directivă a fost trimisă tuturor ispravnicilor din ținuturi pentru executare; de exemplu, pentru ținutul Iașilor, directiva era predestinată ispravnicului Vasilache și revizorului Lugovoi, însă raportul final al recensământului, scris la 2 iunie 2017, era semnat de revizorul Lugovoi și „ispravnicu pământescu Boldescu” (nu cunoaștem motivele destituirii lui Vasilache). Inițial, se credea că în organizarea recensământului urmau a fi implicate persoane-membre ale serdăriilor ținutale, dar

când s-a constatat volumul mare de lucru, s-a recurs și la implicarea reprezentanților „dvorenimii”, apărute din rândul boierilor locali, dar și din cel al persoanelor din provinciile Rusiei (suplimentar, câte patru-șase persoane la fiecare ținut).

În continuare, prezentăm o succintă descriere a așa-numitor „extracte”, adică a fișelor de evidență, dacă e să utilizăm termeni moderni, referitoare la aspectele concrete supuse recensământului, după anumiți criterii:

1. Denumirea exactă a ocolului, localității și a locației, când va fi cazul. Vom întâlni denumiri de locații cu totul curioase; de exemplu, pentru ținutul Iașilor, ocolul Turii, locul numit *ieșiții din Trifești!*? sau denumirea unei locații din ținutul Hotinului *liuzjii* (de la rusescul *люди*) *pentru odaia armeanului Ioniță (?) de pe moșia stearpă (?) a Tâțcanii!*; denumirea *poslušnicii mănăstirii Kurkii*.

2. Toate localitățile vor fi clasificate, sub aspectul bunăstării sociale, în trei categorii: A (localitate înstărită), B (nivel mediu de bunăstare), C (nivel de viață sărăcăcios).

3. Evidența clericilor s-a făcut după cum urmează: preoții și vădanele lor; diaconii și vădanele lor; ajutorii de diacon și vădanele lor; clopotarii și vădanele lor.

4. Numărul mazârilor și al vădanelor lor.

5. Numărul ruptașilor și al vădanelor lor.

6. Numărul păturii inferioare a societății de atunci, cel al *țărănilor* și al vădanelor lor, tot aici și cel al burlacilor.

7. Numărul gospodăriilor alcătuite doar dintr-un bărbat.

8. Numărul gospodăriilor alcătuite doar dintr-o femeie.

9. Scurtă informare despre cei mai mari proprietari ai localității, indicarea numerică a pământurilor arabile, a pădurilor, imașurilor, a altor acareturi aflate în zona dată și care constituie sursele principale de venit din care își dobândesc existența localnicii. Precizăm că acest indicator a fost cu cele mai multe scăpări și inexactități, comparativ cu toate celelalte.

O primă întrebare firească este de ce o așa minuțiozitate și precizare referitoare la toate categoriile de slujitori ai bisericii, până și evidența clopotarilor și a vădanelor lor? Explicația poate fi doar una! Aceasta era miza cea mare a ocupanților; în ei, autoritățile vedeau viitoarea pătură susținătoare a regimului țarist! Nu-i așa că istoria se mai repetă câteodată?

9. Вранешны (Врѣшныя). в. 1 снѣцъ, 1 повои, 1 дѣлч. Нѣш. оосл.: 74 хоз. Всего 77 м. Половина вотчинъ принадлежатъ г-ну бѣлу Тоддеру Карну изъ Ясѣ, другая же половина—резошская. Земли пахатной, сѣнокося и выгона вдоволь. Есть 2 берскіихъ виноградника, 10 виноградниковъ и 8 садовъ царскихъ, 1 балка съ рыбною ловлею и 1 мельница на рѣкѣ Прутѣ. Расстояніе до Ултея 2 м.

10. Токсобени (Токсобини). Г. 1 снѣцъ, 1 повои, 1 дѣлч.; 2 хв. Нѣш. оосл.: 16 хоз., 2 бурл. Всего 23 м. Вотчина принадлежатъ г-ну поличнику Григорію Сорочану (Сорочанъ), а часть—резошская. Земли пахатной, сѣнокося и выгона для жителей достаточно; есть и 1 прудъ, и 1 мельница, 5 садовъ, не много дѣся-огорода въ поимѣ Прута. Расстояніе до Вранешъ 1 верста.

11. Германъ (Германъ). Г. 1 снѣцъ, 1 повои, 1 дѣлч.; 2 хв. Нѣш. оосл.: 42 хоз. Всего 48 м. Вотчина принадлежатъ онъ свято-сти монаху Гаварѣ Сморнесо (монахъ Гаваръ Сморнеско). Тяжъ какъ (къ дѣлѣ вотчинъ) принимаютъ вотчина Думца (Думецъ), принадлежащая монастырю Голія (Голія) въ Ясѣхъ, то жители имѣютъ достаточно пахатной земли, сѣнокося и выгона—вередѣбно (т. е. не на обихъ вотчинныхъ). Есть 1 прудъ, 2 водныхъ мельницъ, равно 2 вътрѣшнихъ мельницъ, 1 балка съ рыбною ловлею и не много дѣся въ поимѣ Прута, и 1 садъ царскій. Расстояніе до Токсобенъ 1/2 часа.

12. Миклаушны (Миклаушны). Г. Нѣш. оосл.: 16 хоз. и. Вотчина принадлежатъ г-ну штабъ-капитану Гаваріу Стронца. Земли пахатной, сѣнокося и выгона вдоволь. Воюной для скота—въ рѣкѣ Прутѣ; другихъ угодій (садовъ—алексѣевъ) поименныхъ не имѣется на вотчинѣ; она примыкаетъ къ селу Горнякъ.

Această imagine prezintă o pagină tipică a „extractelor”, care se referă la patru localități: Vrănești, Toksobenii, Gherman și Micleușeni din ocolul Turii, ținutul Iași. Denumirea ținutului Iași nu trebuie să ne inducă în eroare, cum că ar fi fost cu sediul în orașul Iași; sediul acestui ținut era orașul Bălți. În prezent, din aceste localități au rămas trei, Micleușenii aflându-se în zona de inundații a Prutului; locuitorii lui, încetul cu încetul, s-au strămutat la Gherman. Nu mai puțin dramatică a fost și soarta Vrăneștilor, din acesta rămânând doar o fărâmbă de sat, cu 36 de locuitori, din cauza alunecărilor de teren.

Alunecările, care mai continuă și până în prezent, sunt legate de procesele geomorfologice din substratul limitrof al râului Prut. Cele mai dezastruoase au fost la începutul sec. XX, altele, mai blânde, au avut loc în anul 1986. Cele de la începutul sec. XX au fost de o așa amploare, că au distrus în

totalitate satul Vrănești. Majoritatea locuitorilor s-au strămutat în Toqsobeni, iar o parte nesemnificativă din ei au populat o mică fărâmbă de sat, cu aceeași denumire, Vrănești, dar acestei fărâmbă i se mai spune și *În deal la Ciurcani*, după numele de familie Ciurca, membrii căreia sunt majoritari, familia trecând drama creștinării forțate. Pe segmentul traseului Sculeni-Fălești (R-16), la distanța de circa 4-5 km spre Fălești, autorul, utilizând harta lui Bawr, a identificat locul fostei așezări **Kischla nigul Surb**, acum o simplă râpă cu tufișuri. Mai sus de această seliște tătarească, cum se numea în cronicile moldovenești din trecut, este și o a doua, cu o denumire apropiată, **Kischla anigul**, aflată după localitatea Bocșa (6-8 km mai la nord). Pentru obiectivitate, vom preciza că mai este și o a treia parte, strămutată ceva mai departe, în actualul raion Sângerei, tot ca un sătuc mic, existent și acum cu aceeași denumire – Vrănești.

Pe harta militară a lui F.G. Bawr se arată cum pe fundul râpei curgea un râuleț mic, acum secat, care despărțea satul Vrănești în două părți. Localitatea Toqsobeni se află în subordonarea raionului Fălești și, conform recensământului din anul 2014, avea o populație de 1483 de locuitori. Utilizând harta lui Bawr și studiind datele recensământului, autorul a identificat șase toponime: *Toqsobeni*, *Kischla nigul SÛrb*, *Kischla anigul*, *Ciuluk-sat*, *Ciuluk-râuleț* și *Kischla-Mândrești*, de origine turanică. Mai este aici și micul sat *Vrănești*, căruia i se mai spune „În deal la Ciurcani”.

Toponimul *În deal la Ciurcani* provine de la numele familiei de tătari (gâpcegi) care au preferat să se creștineze, decât să ia drumul pribegiei. Așadar, să ne clarificăm mai pe îndelete cu importanța valorificării datelor Recensământul de la 1817, efectuat în toate cele opt ținuturi ale acelei părți a Moldovei ciopârțite în două și devenită gubernie țaristă cu denumirea *Basarabia*. Vom lua drept exemplu localitățile nominalizate în fragmentul de document inclus aici, dar vom face și analize mai ample asupra întregului conținut al recensământului. În document, se vede indicarea numărului de ordine al localităților ce făceau parte din ocolul Turii, fiind numerotate 30 de localități.

Compararea datelor reprezentate pe harta lui Bawr cu datele recensământului de la 1817 i-a permis autorului să găsească răspuns

la întrebarea unde au dispărut cele două localități indicate – *Kischla nigul Surb* și *Kischla anigul* [3]. Localitățile nu mai sunt indicate în componența ocolului Turii, deși s-ar încadra în arealul dat. În perioada 1806-1897, trupele de ocupație țaristă au deportat forțat în Crimeea și Kubani ultimii 5000 de „tătari moldovenești”.

Recensământul a stabilit numărul total al populației provinciei – 96.526 de familii –, însă nici aceste informații nu sunt complete, fiindcă, așa cum raporta ispravnicul ținutului Orhei, mulți săteni, „văzând această scriere, s-au înspăimântat și au început a fugi de prin sate și a se dosi”. Ținând cont de fenomenele și realitățile demografice din acea perioadă, obținem următoarele date: românii/moldovenii reprezentau peste 76% din totalul populației, în timp ce a doua etnie, ca număr, cea ucraineană, constituia 8,7%, iar celelalte șapte naționalități (nemți, polonezi, ruși, evrei, cehi, bulgari și găgăuzi) alcătuiau 15% [5, p. 65].

În concluzie, reiterăm ideea despre importanța utilizării datelor din conținutul Recensământului de la 1817 în scopul cercetării istoriei localităților din Republica Moldova, care, totodată, constituie un bogat izvor de documentare despre fostele localități tătărăști, care au existat pe teritoriul Basarabiei până la 1806-1807. Faptul că extracetele au fost scrise inițial în „moldovenească” le permite lingviștilor să se documenteze referitor la unele aspecte de răspândire a unor regionalisme.

Bibliografie

1. Datele Recensământului guberniei Basarabia de la 1817, p. 111, format PDF.
2. Ilașcu, Yu., *Toqsobeni*, Chișinău, s.n., Tipografia UPS „Ion Creangă”, 2017.
3. Harta lui F.G. BAWR, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53058728k/f1.item.zoom>.
4. Бологан, Г.С., *Фэлейць*, Chișinău, Тимпул, 1986.
5. Nistor, Ion, *Istoria Basarabiei*, București, Humanitas, 1991.